

På 1990-tallet blomstret optimismen og kunstlivet i Russland. Det virker lenge siden nå, skriver Kari J. Brandtzæg.

Håpet som brast

Kari J. Brandtzæg
ESSAY

Sommeren 1991 befant jeg meg for første gang i St. Petersburg. Sovjetunionen var akkurat oppløst, og byen het fortsatt Leningrad. Vi var en liten gruppe med studenter fra Universitetet i Oslo som skulle gå på språkkurs noen varme sommeruker. Jeg husker spenningen, de fremmede luktene og det mystiske språket som slo imot oss allerede da vi entret det slitte Aeroflot-flyet.

Det ble det første av utallige opphold i denne vakre byen som ble anlagt som et vindu mot Vesten av Peter den store i 1703. Nå tviler jeg på om jeg noen gang kan reise tilbake.

På 1990-tallet var drømmen om en fredelig og grenseløs verden reell for oss som var unge studenter. Berlinmurens fall i 1989 og Sovjetunionens oppløsning i 1991 bar bud om en ny verdensorden og et håp om at en polarisert verden med kald krig og atomtrusler var borte for alltid. Da Vladimir Putin sendte sine soldater inn i Ukraina 24. februar i år, kom det som et sjokk.

De siste månedenes grusomme hendelser og menneskelige lidelser i Ukraina er vanskelig å begripe på trygg avstand, men det som utspiller seg på slagmarken, i politikken og i nyhetsmediene, gir lite håp om at en fredelig løsning er nært forestående.

Heller synes det som om mer våpen og mer krig er mantraet. Også statsminister Jonas Gahr Støre uttrykker bekymring for at månedene går uten dialog med den russiske presidenten.

Det er et geografisk faktum at Russland er vår nabo. En uforutsigbar nabo som vi ikke må slutte å snakke med, men heller forsøke å forstå. Etter oppholdet i Leningrad sommeren

1991 bestemte jeg meg for å skrive en avhandling om russisk kunst og nasjonal identitet. Mens medstudenter oppsøkte mer behagelige studieopphold i Frankrike eller Italia, gikk jeg for Russland, selv om både foreldre og professorer frarådet valget.

En kald januar i 1992 reiste Åsne Seierstad og jeg tilbake. Denne gangen for å bo der i flere måneder. Vi tok tog til Stockholm, så båt over til Helsingfors og deretter tog videre til St. Petersburg. Vi slepte med oss svære koffertene fylt med varme klær, poser med Toro-suppe, knekkebrød, geitost, sukker, tuber med smøreost og kaviar.

Til og med dopapir fikk plass i kofferten. Klok av skade etter første tur visste jeg hvor vanskelig det var å få tak i det mest hverdagslige. Butikkene var nærmest tomme for varer, det var lange brødkøer, og rubelens verdi var uberegnelig og stadig fallende. Det var «hard valuta» som gjaldt, og som vestlige studenter med dollar i lomma hadde vi privilegier som russere flest bare kunne drømme om.

Her om dagen kom jeg over noen bilder fra studietiden. Jeg ser nesten mer russisk ut enn russerne selv, som en ung «babusjka» med en slitt,

gammel pelskåpe, skaut eller en rød strikkelue, kjøpt på et marked, for å holde varmen. Det gjaldt å ikke skille seg ut, men gli inn i omgivelsene.

Fotografiene viser et folketomt og bilfritt Nevskij prospekt i St. Petersburg og en enorm øde Røde plass i Moskva. Mangelen på bensin, penger og kjørbare biler gjorde at det var minimalt med Ladaer i gatene.

FAKTA

Krigen i Ukraina:

■ 24. februar invaderte russiske styrker Ukraina.

■ Norge har i likhet med EU innført en rekke sanksjoner mot Russland. Det påvirker også kultursamarbeid.

■ Flere kunstnere i Russland har rømt landet siden krigen brøt ut. De opposisjonelle som blir værende, risikerer å bli straffet.

Turister var fraværende, og ingen lysende reklameskilt eller skrikende farger preget bybildet. Det var liksom et merkelig grått slør over både mennesker og bygninger.

1990-tallet var en turbulent overgangstid med hyperinflasjon, demonstrasjoner, politisk kaos og brytninger mellom gammelt og nytt.

Det fantes likevel en sterk framtidsoptimisme. Kunstnere og aktivister gledet seg over å ta del i en grenseløs og nyvunnet frihet. Alt var lov! Endelig var den sovjetiske estetikens hegemoni over. Rockemusikken blomstret med grupper som Akvarium og Kino, og nye kunstnerkollektiv dukket opp.

På den internasjonale kunstscenen ble det snart skapt forventninger til

museenes kjellere og gjorde varig inntrykk på en kunsthistoriestudent fra Oslo.

Tidlig på 1990-tallet lyktes det et fåtall kunstnere, som Komar & Melamid og Ilja Kabakov, å fange Vestens oppmerksomhet. Sistnevntes rominstallasjon «Søppelmannen (Mannen som aldri kastet noe)» (1988–95), ble innkjøpt til Museet for samtidskunst allerede i 1995 på initiativ fra Karin Hellandsjø. Verket kan ses som et monument over sovjetmenneskets drømmer og prøvelser.

Ved samme institusjon kuraterte jeg noen år senere en utstilling med fokus på en yngre generasjon russiske kunstnere. Igjen reiste jeg til St. Petersburg og Moskva.

I løpet av et tiår var det grå og farge-løse byttet ut med et luksuriøst vareutvalg, en flashy bilpark, trendy kafeer og utesteder som ga den fremvoksende middelklassen mulighet til å leve urbane, komfortable liv på linje med i Paris eller Berlin. De kommersielle galleriene, særlig i Moskva, var ofte støttet av oligarker og samlere som så muligheter i å knytte kontakter med det internasjonale kunstlivets rike støttespillere.

Også det russiske kulturministeriet innså nødvendigheten av å ta del i det internasjonale kunstretsløpet og initierte Moskva-biennalen i 2003. Den første åpnet i januar 2005 og var kuratert av datidens mest profilerte kuratorer med Hans Ulrich Obrist, Nicolas Bourriaud, Rosa Martinez og Daniel Birnbaum i spissen.

Temaet for biennalen var *Dialectics of Hope*. Det er mange år siden den siste kunstbiennalen i Moskva.

Våren 2004 åpnet «Se Opp! Kunst fra Moskva og St. Petersburg» i Museet for samtidskunst på Bankplassen i Oslo med over 20 kunstnere, blant dem kjente navn som Oleg Kulik (født i Kyiv), Dmitrij Vilenskij, Tsaplya og Glukya og Olga Chernysheva.

«Det som om mer våpen og mer krig er mantraet»

KALD VIND: En kald januar dag i 1992 flyttet nåværende kurator ved Munchmuseet Kari J. Brandtzæg til St. Petersburg som ung kunststudent. 30 år senere er framtidsoptimismen borte – og mange kunstnere har rømt landet.

FOTO: PRIVAT

Mange av kunstverkene reflekterte og kommenterte den nye russiske virkeligheten. Fremtidstroen blant kunstnerne var imidlertid minkende, og under utstillingens symposium Art, Media and Politics in Russia ble det tydelig at flere kjente på selysenaur og en skuffelse over at ytringsrommet var i ferd med å innsnevres. Vladimir Putin var akkurat gjenvalgt som president for andre gang samme vår. Krigen i Tsjetsjenia og tilløp til konflikter med land som tidligere hadde vært en del av Sovjetunionen, skapte usikkerhet og frykt i befolkningen. Konservative, ortodokse og nasjonalistiske krefter begynte å få fotfeste. Dumaen, den russiske nasjonalforsamlingen, hadde for eksempel nylig foreslått en lov som kraftig innskrenket møte- og ytringsfråheten. Året før var også utstillingen «Ostrozjni religia» (Vær forsiktig

religion), arrangert i Sakharov-senteret i Moskva, gjenstand for sabotasje av geistlige, og arrangørene ble stilt for retten. Episoden innvarslet den russiske ortodoksiens nye sentrale plass i offentligheten, der president Vladimir Putins tette bånd til patriark Kyrill bidrar til å legitimere den grusomme krigføringen i Ukraina.

Siden tidlig på 2000-tallet har jeg ofte vært tilbake i Russland for å organisere utstillinger eller delta på seminarer. Dialog og samarbeid med vår russiske nabo har vært drivkraften, som i det store forskningsprosjektet «Naboer» gjennom 1000 år. Sist gang jeg var i Russland, var i april 2019, da en omfattende Munch-utstilling åpnet ved det statlige Tretjakovgalleriet i Moskva. Utstillingen var kommet i stand gjennom et gjensidig samarbeid med Munchmuseet om visning av

russisk kunst i Oslo. På vei til flyplassen stoppet all trafikk opp over broen langs Kremles murer. Taxiene sto stille i nesten en time, og jeg ble redd for å miste flyet hjem. Jeg spurte sjåføren forsiktig på russisk om hvorfor vi sto så bom stille. Han svarte lakonisk: «Sånn er det bare. Når presidenten skal til Kreml, må vi alle vente og iblant kan det ta flere timer». Heldigvis kom bilkortesjen med Putin straks etter. Gjennom bilruten fikk jeg et glimt av det lukkede ansiktet hans.

Nå er alt offentlig kultursamarbeid lagt på is, og mange av mine russiske kunstvenner og samarbeidspartnere har flyktet hals over hode fra landet. Noen ble oppsøkt nattetid og fratatt computere og telefoner. De kom seg over grensen til Finland og videre til Stockholm og Berlin. Andre holder stand og håper krigens meningsløshet

snart slutter. De er redde for å miste arbeidet sitt om de demonstrerer og deltar i opposisjonell virksomhet. Det er dessuten dyrt og farlig å reise av gårde fra hjem, barn og foreldre som trenger en. Den største menneskelige tragedien skjer selvfølgelig i Ukraina, men om vi ikke klarer å opprettholde en menneskelig dialog på grasrotnivå, vil kanskje enda flere grusomheter skje. Mange føler seg som gisler i et politisk drama de ikke vil delta i, men forsøker å opprettholde et liv, en slags normalitet for å overleve.

Idet jeg begynte å skrive dette essyet, får jeg en melding fra en kuratorkontakt i St. Petersburg. Anastasia Patsey forteller at de har flyttet en liten del av St. Petersburg til Oslo! I et rom på gateplan på Adamstuen var gulvet inntil nylig fylt med høstløv. Pop up-prosjektet «Laterna: CoSa Garden St. Petersburg in Oslo» symboliserte et trygt sted der mennesker og natur kunne samhandle, og en arena for samtale – for tanker om hvordan man kan skape en bærekraftig og fredelig planet.

Da jeg var innom, satt en gruppe mennesker med ulike nasjonaliteter i en sirkel på gulvet og snakket sammen. En av kunstnerne var Ekaterina Shelganova. Hun måtte flykte fra Russland etter å ha blitt arrestert tre ganger for å delta i demonstrasjoner mot krigen og har fått humanitært visum til Sverige.

Opphold i små og overfylte glattceller har satt seg i kroppen hennes. Shelganova vil kjempe for et patriarkat og mot den gamle patriarkalske kunsten og politikken. Det er bare kvinner som kan redde verden, sa hun. Demonstrasjonene og opposisjonen i Russland blir ofte organisert av kvinner, slik Pussy Riot tidlig var et uttrykk for. Det finnes kanskje håp likevel.

Kari J. Brandtzæg
kurator ved Munchmuseet
kunst@klassekampen.no